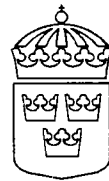

Justitieutskottets betänkande

1989/90:JuU3

Lärares tillsynsplikt m.m.

1989/90
JuU3

Inledning

I en dom den 5 december 1988 (DB 25) dömde högsta domstolen (HD) en lärare för misshandel för att ha ingripit handgripligt mot en elev. Läraren hade, enligt domen, tagit upprepade grepp om elevens nacke i syfte att få denne att resa sig och följa med till rektorsexpeditionen. Härigenom orsakades eleven en inte helt obetydlig smärta och ömhet, och han fick vissa rodnader på nacken. — HD fastställde hovrättens domslut som innebar att läraren dels dömdes för misshandel som var ringa, dels meddelades påföljdseftergift.

Motionen

I motion 1988/89:Ju611 av Bengt Harding Olson och Karl-Göran Biörsmark (båda fp) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag till reglering av lärarpersonals tillsynsplikt och ingripanderätt i skollagen (1962:319) och brottsbalken.

Motionärerna anser, med hänvisning till den nyss angivna domen, att rättsläget när det gäller lärares rätt att ingripa är oklart. Det är därför nödvändigt att precisera de rättigheter och skyldigheter som följer av lärarnas tillsynsplikt. Den rättsliga lösningen torde, enligt motionärerna, ligga i att lärares tillsynsplikt och därav följande rätt till kroppsliga ingrepp mot elev preciseras i skollagen. Vidare bör denna personalkategori uttryckligen — genom en ändring i 24 kap. 2 § andra stycket brottsbalken (BrB) — ges ansvarsfrihet för annars brottsliga handlingar utöver nödvärnsrätten. Dessutom bör, anser motionärerna, regeln i 24 kap. 5 § BrB om nedsättning av straffansvar göras tillämplig även på fall enligt skollagen.

Motionen har remissbehandlats.

Gällande rätt

Skollagen m.m.

I skollagen (1985:1100) saknas bestämmelser om lärares tillsynsplikt. Inte heller frågan om handgripliga åtgärder mot eleverna är reglerad där eller eljest inom skollagstiftningen.

Enligt 14 kap. 10 § skolförordningen (1971:235) åligger det en lärare bl.a. att vaka över elevernas uppförande och ordning under lektioner, raster och i övrigt, när eleverna står under skolans omedelbara tillsyn.

I 6 kap. 24 § grundskoleförordningen (1988:655) anges åtgärder som en lärare skall vidta för att tillrättaföra en elev. Läraren skall, om en elev begått mindre förseelse eller uppträtt olämpligt, på lämpligt sätt för eleven framhålla vikten av att denne ändrar sitt uppförande. Om eleven inte bättrar sig bör läraren vid personligt samtal med eleven försöka utreda orsaken till beteendet, klargöra innebörden av det inträffade för eleven och varna för upprepning. Samråd med vårdnadshavarna skall ske om det behövs. Läraren får utvisa elev från lärorummet för högst återstoden av pågående lektion eller låta eleven under uppsikt stanna i skolan högst en timme efter skoldagens slut.

Vid upprepade förseelser eller fortsatt olämpligt uppträdande samt vid allvarligare förseelse skall läraren enligt 25 § hänskjuta saken till rektor som har att samverka med bl.a. vårdnadshavarna, skolläkaren och skolpsykologen för att finna en lösning. I sista hand kan disciplinproblemen bli en fråga för skolstyrelsen.

Enligt 1980 års läroplan för grundskolan (Lgr 80) bygger verksamheten i skolan likaväl som i samhället i övrigt på politiska beslut som tillkommit i demokratisk ordning. Dessa beslut kommer till uttryck i lagar och föreskrifter. Eleverna måste, liksom de vuxna efterleva dessa regler. Samtidigt som skolan håller fast vid detta skall den, enligt Lgr 80, klargöra att man aldrig med hjälp av samhällets lagar får undertrycka grundläggande mänskliga fri- och rättigheter. Den gemensamma demokratiska livshållning som skolan i nära samarbete med hemmen skall föra vidare till barnen, innebär att de vuxna bör sträva efter att fostra barnen med minsta möjliga tvång, framhålls det i Lgr 80. Med utgångspunkt i de grundläggande värderingarna måste varje klass och skola utforma de regler som barn, skolpersonal och föräldrar tillsammans kommer överens om är nödvändiga för att arbetet och samvaron skall fungera i klassen och i skolan. Dessa regler för vardagslivet skall, enligt vad som sägs i Lgr 80, kännas angelägna just i den situation som råder och upprätthållas konsekvent. Det gäller också att gemensamt bestämma vilka följder olika överträdelse av reglerna skall ha.

För gymnasieskolans del finns en liknande reglering.

Om en lärare ingriper handgripligt för att upprätthålla ordningen i skolan kan det utövade våldet komma att bedömas som brott. I första hand torde det därvid bli fråga om ansvar för olaga tvång, ofredande eller misshandel. I andra situationer kan våldet med hänvisning till reglerna om nödvärn och nöd vara fritt från ansvar.

Brotten

För *misshandel* enligt 3 kap. 5 § BrB skall bl.a. den dömas som tillfogar annan person kroppsskada eller smärta. Straffet för misshandel är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter. För kroppsförnärmelser som varken innebär kroppsskada eller smärta, t.ex. att en person handgripligen antastar en annan person genom att slita i dennes kläder, kan det bli fråga om ansvar för *ofredande* enligt 4 kap. 7 § BrB. Straffet härför är böter eller fängelse i högst sex månader. Ansvar för *olaga tvång* enligt 4 kap. 4 § BrB förutsätter att någon genom misshandel eller eljest med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

Ansvarsfrihetsgrunderna m.m.

Vissa brottsliga gärningar skall likväl inte föranleda ansvar. Så är fallet när en person handlar i nödvärn eller nöd.

I *nödvärn* handlar enligt 24 kap. 1 § BrB bl.a. den som — t.ex. med våld — söker avvärja ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom under förutsättning att handlingen inte är uppenbart oförsvarlig med hänsyn till angreppets beskaffenhet och det angripnas betydelse. Nödvärnsrätten tillkommer inte endast den angripne utan även den som skyndar till den angripnes hjälp.

Även om det inte är fråga om att avvärja ett brottsligt angrepp på person eller egendom kan ansvarsfrihet gälla; då enligt reglerna i 24 kap. 4 § BrB. Den som handlar i *nöd* för att avvärja fara för t.ex. liv eller hälsa eller för att rädda värdefull egendom skall vara fri från ansvar om gärningen med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt måste anses försvarlig.

I 24 kap. 2 § BrB finns en särreglering för två olika fall. I första stycket regleras rätten att bruka våld för att förhindra t.ex. rymning från häkte eller kriminalvårdsanstalt. I andra stycket regleras, genom en hänvisning till polislagen (1984:387), rätten för polismän och viss annan personal att bruka våld.

Enligt 10 § polislagen får en polisman i vissa fall använda våld för att genomföra en tjänsteåtgärd i den mån andra medel är otillräckliga och det med hänsyn till omständigheterna är försvarligt. Detta gäller t.ex. om en polisman möts med våld eller hot om våld eller om åtgärden är oundgängligen nödvändig för att upprätthålla den allmänna ordningen eller säkerheten och det är uppenbart att åtgärden inte kan genomföras utan våld.

Härutöver finns vissa oreglerade fall av ansvarsfrihet. I huvudsak rör det sig om intressekollisioner där det av lagen straffskyddade intresset överflyglas av ett annat intresse. Det är alltså fråga om situationer, som formellt täcks av straffbud, men som rimligtvis inte kan vara avsedda att träffas av kriminalisering. Inom den rättsvetenskapliga litteraturen talas i detta sammanhang om ansvarsfrihet på grund av social adekvans eller om att "*livets regel*" leder till att brott inte kan anses föreligga. Frågan om en lagreglering av ifrågavarande fall har diskuterats i fängelsestraffkommitténs slutbetänkande Frihet från ansvar (SOU 1988:7 s. 127 ff). Kommittén kom dock till slutsatsen att det inte var möjligt att konstruera en allmän ansvarsfrihetsregel och avstod sålunda från att lägga fram ett förslag härom. Slutbetänkandet övervägs nu inom regeringskansliet.

Slutligen finns i 24 kap. 5 § BrB regler om *nödvärnsexcess*. Innebörden av regleringen är att, om någon brukat större våld än han enligt nu återgivna regler haft rätt till, han ändå skall vara fri från ansvar om situationen varit sådan att han svårligen kunnat besinna sig. Om gärningen befins brottslig finns möjlighet att döma till lindrigare straff än vad som är stadgat för brottet.

Gripande av brottsling

Rättegångsbalkens (RB) regler om gripande av brottsling kan någon gång utgöra grund för ett ingripande mot en elev i skolan. Enligt 24 kap. 7 § RB får nämligen den gripas av envar som begått brott på vilket fängelse kan följa och som påträffas på bar gärning eller flyende fot. Härvid är att märka att också underåriga (barn under 15 år) kan göra sig skyldiga till brott — de får dock inte dömas till påföljd.

Högsta domstolens domskäl

HD fastställde som ovan framgått en hovrättsdom, i vilken en lärare dömdes för misshandel som var ringa. Läraren hade tagit upprepade näckgrepp på en elev för att förmå eleven att resa sig och följa med till rektorsexpeditionen. Av greppen kände eleven en inte helt obetydlig smärta och ömhet, och han fick rodnader på nacken. Lärarens ingripande föranleddes av att det hade pågått äppelkastning i ett kapprum. (Det kan anmärkas att det av domarna i målet inte framgår om eleven deltagit i äppelkastningen eller om han endast uppehållit sig i kapprummet.)

HD anförde i sina domskäl bl.a. följande.

Lärarens ingripanden mot eleven ägde rum i en situation då ordningen i skolan var påtagligt störd. Därav följer att ingripandet som sådant inte var obefogat utan tvärtom stod i god överensstämmelse med lärarens skyldigheter som lärare att bl.a. vaka över eleverns uppförande och ordning under lektioner och raster (14 kap. 10 § skolförordningen, 1971:235). Någon nödvärns- eller nödsituation förelåg inte, i vart fall inte vid den tidpunkt som åtalet avser.

HD fann att det fysiska lidande som läraren tillfogat eleven inte varit så obetydligt i intensitet och varaktighet att gärningen inte nådde upp till vad som är straffbart enligt 3 kap. 5 § BrB.

HD konstaterade att det sedan den 1 juli 1958 varit förbjudet för lärare att utsätta elev för aga eller liknande åtgärder. Då infördes ett förbud mot "kroppslig bestraffning eller kränkande behandling" i 54 § folkskolestadgan (1958:399). En motsvarande regel fördes in i 26 § skollagen (1962:319). Vid tillkomsten av den nu gällande skollagen (1985:1100) ansågs ett sådant förbud däremot obehövt (Ds U 1981:4 s. 58 f).

HD ansåg att det får förutsättas att en lärare vid utövning av sin tillsynsplikt inte kan vara avskuren från varje möjlighet till kroppsligt ingrepp mot en elev även då det inte är fråga om en nödvärns- eller nödsituation. Var gränsen för det tillåtna i så fall skall dras är osäkert och måste ytterst bli föremål för en bedömning med hänsyn till samtliga närmare omständigheter i det enskilda fallet. Det synes emellertid inte uteslutet att vissa lindrigare förfaringsätt, som i och för sig kan betecknas "våld" enligt bestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB eller "handgripligen antastar" enligt bestämmelsen om ofredande i 7 § samma kapitel, därvid ibland kan finnas ha varit befogade. Att sätta gränsen så högt att även förfaranden vilka faller under straffbestämmelsen för misshandel anses försvarliga bör dock med hänsyn till vad som nyss sagts om lagstiftarens inställning till aga vara helt uteslutet, slutade HD.

Remissyttrandena

Utskottet har inhämtat remissyttrandena över motionen från riksåklagaren, skolöverstyrelsen, juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet, Huddinge kommun, Helsingborgs kommun, Lärarnas riksförbund, Sveriges lärarförbund, Riksförbundet Hem och skola samt Elevorganisationen i Sverige.

Samtliga remissinstanser avstyrker bifall till motionen. De är överens om att det skulle vara olämpligt att i lag försöka reglera den begränsade rätt att använda våld som enligt HD:s dom kan föreligga. Ingen remissinstans förespråkar en utvidgning av rätten att använda våld. Flera remissinstanser understryker dock att det finns behov av en närmare precisering av innehållet i lärarnas tillsynsplikt.

Riksåklagaren (RÅ) anser att våld i alla former är ett oönskat inslag i skolarbetet och varje form av våldsanvändning måste vara förenad med starka restriktioner. RÅ hänvisar till den inställning han redovisade i sitt genmäle till HD i det i detta ärende aktuella målet, där han hävdade att lärare i princip var förbjudna att använda någon form av våld mot skolelever utöver vad bestämmelserna om nödvärn och nöd medger och att undantag från denna regel kunde medges endast genom lag. RÅ konstaterar dock att HD i sin dom slagit fast att lärare i vissa fall har rätt att utöva milt våld, vilket om det förekommit i andra sammanhang skulle ha varit straffbart. RÅ understryker att HD som en förutsättning anger att våldet inte är så allvarligt att förfarandet faller under straffbestämmelsen för misshandel. Han konstaterar också att det inte är alldeles ovanligt vid intressekollisioner att förfaranden som formellt faller under en straffbestämmelse ändå anses tillåtna. Det har också visat sig svårt att uttrycka sådana för närvarande oskrivna straffrihetsregler i lagtext. Enligt RÅ:s mening torde det också i detta fall vara mycket svårt att i lagtext precisera vilken typ av förfaranden som faller utanför det straffbara området. Även pedagogiska skäl kan anföras mot en sådan reglering. Det utrymme för handgripliga åtgärder mot elever som en lärares tillsynsplikt rimligen kan kräva ges enligt RÅ:s mening inom de ramar som fastlagts genom HD:s dom.

Skolöverstyrelsen (SÖ) understryker att skolans, och därmed även lärarens, uppgifter framgår huvudsakligen av läroplanerna för resp. skolform samt av lokala beslut och regler för den egna skolan. Dessutom gäller vad som föreskrivs i de speciella skolförfattningarna. SÖ konstaterar att det i lärarens yrkesroll finns en tillsynsplikt och en ledande och fostrande uppgift i umgänget med eleverna. Däri får också anses ligga en skyldighet att, om det är möjligt, ingripa för att upprätthålla ordningen eller till en elevs försvar. Denna skyldighet har kommit till uttryck i 14 kap. 10 § skolförordningen. Enligt SÖ:s mening måste de rättsliga möjligheter till ingripanden som HD angav i sin dom bedömas som tillräckliga. Konflikter bör så långt möjligt lösas inom skolan och enligt dess normer och värderingar. Det är genom att stimulera eleverna till att ta ansvar för sin skolmiljö och för att gemensamt överenskomna regler hålls, liksom för olika aktiviteter inom skolans ram, som skolan har de största förutsättningarna att undvika svårigheter, anser SÖ. Att hävda respekt och omtanke om varandra är, enligt SÖ:s uppfattning, den enda framkomliga vägen för att skolan skall nå sitt mål att skapa dugliga och ansvarskännande samhällsmedborgare. Samtidigt bör lokala ordningsregler, tillkomna under medverkan av såväl skolpersonal som elever, göra klart vad som kan bli följderna när någon medvetet bryter mot reglerna. — SÖ anser att tillsynsplikten är en integrerad del i lärarens yrkesroll och att den varken bör eller kan preciseras i lag. Inte heller står det i samklang med SÖ:s principer att föra in bestämmelser i skollagen eller BrB som ger en lärare möjligheter att begagna sig av fysiskt tvång utöver vad som följer av vad HD angett. SÖ anför avslutningsvis att det mått av ingripande som HD

1989/90:JuU3
ansett vara möjligt för en lärare knappast kan preciseras i lag. Varje ingripande av det slaget måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, och en särslagstiftning i detta avseende skulle därför inte tjäna syftet att skapa klarhet för lärarkåren, även om detta i sig är önskvärt.

Juridiska fakultetsstyrelsen vid Uppsala universitet understryker i sitt yttrande att nödvärnsreglerna (och någon gång nödreglerna) ger stöd för rimliga åtgärder såvitt gäller lärarens ingripande för att förhindra t.ex. slagsmål och skadegörelse. I sammanhanget erinrar styrelsen också om de allmänna reglerna om gripande av brottsling på bar gärning. I andra fall anser styrelsen att behov av ingripande förhållandevis sällan torde föreligga. I vart fall måste det liksom beträffande föräldrars tillsynsplikt anses uteslutet att i detalj reglera vad som är tillåtet och otillåtet. HD:s dom, som är väl avvägd, torde ge tillräcklig ledning. Till sist pekar styrelsen på att lärare nu har samma befogenheter som väktare vilket måste anses tillräckligt.

Huddinge kommuns utbildningsnämnd delar motionärernas uppfattning att rättsläget är oklart när det gäller lärarnas möjlighet att aktivt ingripa vid bråk i skolan. Nämnden tillstyrker bifall till kraven på en precisering av de rättigheter och skyldigheter som följer av lärarnas tillsynsplikt och förutsätter vidare att lärare i sin utövning av sin tillsynsplikt inte kan vara avskuren från varje möjlighet att fysiskt ingripa mot en elev, även om det inte är fråga om en nödvärns- eller nödsituation. Rättsreglerna måste dock samtidigt göras så klara, att de tar avstånd från misshandel och förekomsten av aga. Nämndens grundläggande inställning är att det inte bör finnas några särregler för användningen av våld i skolan.

Kommunstyrelsen i Helsingborgs kommun anför att vad motionen djupast syftar till uppenbart är att garantera lärare ansvarsfrihet för ingripanden som inte ges genom den nödvärnsrätt, nödrätt och straffrihet vid excess vid nödvärn och nöd som lagen medger. En lärare skulle med andra ord vara fri från ansvar även om han i det vällovliga syftet att värna om ordningen i skolan gör sig skyldig till misshandel av en elev. Styrelsen kan inte biträda en sådan uppfattning. En sådan ordning skulle på ett mycket allvarligt sätt undergräva respekten för läraren och kunna ge långt allvarligare konsekvenser för skolans personal och för arbetsmiljön i skolan än nuvarande regler kan synas ge. Nuvarande lagstiftning ger enligt styrelsens uppfattning både de möjligheter och de begränsningar som är nödvändiga för att skolan skall kunna fungera tillfredsställande och utvecklas till en trivsam arbetsplats för såväl elever som personal.

Lärarnas riksförbund (LR) konstaterar att utgångspunkten för arbetet i skolan bör vara att konflikter skall kunna lösas utan våldsinslag. Rättsreglerna skall vara så klara att de tar avstånd från varje form av våld. LR delar grundsynen att det normalt endast är polisen som skall ha särskild befogenhet att använda våld för att fullgöra sina åtaganden. LR hänvisar vidare till ett servicematerial om lärares rätt att ingripa i konfliktsituationer m.m. som SÖ har för avsikt att färdigställa. Enligt LR:s uppfattning är det angeläget att detta material innehåller erforderliga preciseringar av lärarnas ansvar och skyldigheter i konfliktsituationer. Eventuella lagstiftningsåtgärder bör avvaktas till dess att SÖ:s material föreligger. LR påpekar att regeln om nödvärnsexcess i 24 kap. 5 § BrB torde vara fullt tillämplig inom skolans område. Bestämmelsen borde också i enlighet med sin utformning tillämpas i sådana svåra situationer som kan uppkomma inom skolområdet, slutar LR.

Sveriges lärarförbund (SL) finner motionens syfte vällovligt men kan inte biträda förslaget om utökad rätt för lärare att bruka våld i samband med utövande av tillsynsplikten. SL anser att nuvarande lagstiftning — med gällande bestämmelser och straffrihet vid nöd och nödvärn — är väl anpassad för sitt ändamål. Enligt HD:s dom bör en lärare vid utövande av sin tillsynsplikt dessutom kunna få använda ett visst mått av tvång som i och för sig kan betecknas som våld i BrB:s mening. HD:s uttalande samt gällande lagstiftning synes regelmässigt ge lärarna tillräckliga medel för att ingripa i samband med våld och skadegörelse i skolan. SL anser det dock nödvändigt att de rättigheter och skyldigheter som följer av lärarnas tillsynsplikt preciseras, och SL har begärt hos SÖ att anvisningar utarbetas i nu nämnda hänseenden.

Riksförbundet Hem och skola har den principiella uppfattningen att samma rättsregler skall gälla för elever och lärare som för andra medborgare i vårt samhälle. Det särskilda ansvar som åvilar skolans personal är inte tillräcklig grund för lagstiftning. Tvärtom skulle det stå i strid med de grundläggande värderingar som skollag och läroplaner ger uttryck för. En anpassad lagstiftning enligt förslaget i motionen skulle dessutom, anser riksförbundet, medföra en förändrad rättssäkerhet för eleverna vilket inte är önskvärt. De insatser som framför allt behövs är enligt riksförbundets mening att på ett tydligare och mer målmedvetet sätt i varje skola och i samverkan mellan elever, föräldrar och skolans personal diskutera fram gemensamma normer för arbete och umgänge under skoldagen. Riksförbundet anser vidare att det även med en förändring enligt motionärernas förslag kommer att uppstå situationer där lagens anda och mening tolkas i förhållande till det inträffade. En lagstiftning som i detalj reglerar gränserna för ingripande anser riksförbundet inte möjlig.

1989/90:JuU3

Eleorganisationen i Sverige anser att våld och att behandla människor mer eller mindre respektlöst finns inbyggt i skolans system. Man kan aldrig nå ett samhälle utan våld genom att ge olika yrkesgrupper befogenheter att tillgripa våld. Skolans uppgift måste vara att lära elever att respektera varandra. För att nå dit måste först lärarna börja respektera eleverna. Eleorganisationen anser att de lagar som i dag finns i BrB räcker för både lärare och elever när det gäller att ingripa för att stävja bråk och mobbing i skolan. Eleorganisationen är helt säker på att en lagändring som ger skolpersonal vissa befogenheter inte skulle stärka elevernas rättsliga ställning. I stället skulle det medföra att eleverna ges synen att det är rätt att läraren slår eller griper tag i dem. I dagsläget är det, framhåller eleorganisationen, inte många elever som kräver att få rättslig prövning av ett fall och om lagändringen genomförs blir det i stort sett ingen idé att väcka rättslig prövning. Det leder till att elevernas rättsliga ställning klart försvagas.

Övrigt

Utbildningsdepartementets rättschef har efter HD:s dom utarbetat en promemoria, *Lärares möjligheter att använda våld för att upprätthålla ordning och säkerhet i skolan*. Promemorian innehåller en redogörelse för rättsläget. SÖ har, på uppdrag av utbildningsdepartementet, ombesörjt att promemorian spritts till landets skolor.

Inom SÖ har utarbetats ett servicematerial (S 89:24) *Lärares rätt, Att ingripa i konfliktsituationer*, i syfte att så långt det är möjligt klargöra vad som för närvarande gäller beträffande bl.a. lärares befogenheter att ingripa i konfliktsituationer i skolan och för att ge personalen i skolan vägledning och information härvidlag. Lärarnas fackliga organisationer har beretts tillfälle att ge synpunkter på innehållet. Servicematerialet kommer under hösten att spridas inom skolväsendet.

Även servicematerialet innehåller en redogörelse för rättsläget. SÖ drar också vissa slutsatser av HD:s dom. Bl.a. pekar SÖ på att HD anser att en lärare bör kunna få använda ett visst mått av tvång mot en elev i sin tillsynsfunktion om det är nödvändigt. När det gäller önskemålen från lärarhåll om att SÖ skall precisera utrymmet för lärarnas handlande anförs att en sådan precisering i praktiken skulle få karaktären av en förutsägelse rörande enskilda domstolars bedömningar i likartade fall. Det är enligt SÖ:s uppfattning heller knappast möjligt att konstruera typfall, och SÖ:s eventuella bedömning av sådana typsituationer skulle, framhålls det, inte på något sätt vara bindande för domstolarna. Det är därför inte möjligt, anser SÖ, att göra någon precisering utöver de uttalanden SÖ gjort med utgångspunkt i HD:s dom.

I servicematerialet understryker SÖ vidare att det praktiska förverkligandet av skolhuvudmännens — kommunernas — ansvar för att eleverna får den ordnade och trygga skolmiljö de har rätt till ankommer på skolledning, lärare och övrig personal vid skolorna. I lärarnas yrkesroll ligger uppgiften att ha tillsyn över eleverna och se till att det

råder lugn och ordning under skoldagen och också att fostra eleverna i enlighet med skolans mål. I första hand bör man inom skolorna arbeta i förebyggande syfte med att förhindra att konflikter och mobbing uppstår. Eleverna bör, anser SÖ vidare, stimuleras till att verkligen använda sin rätt till medinflytande i frågor som angår dem. Slutligen framhåller SÖ att umgänget i skolan mellan elever liksom mellan elever och vuxna måste bygga på ordningsregler som diskuterats fram gemensamt av elever, föräldrar och berörd personal.

Utskottet

Bakgrund

I detta betänkande behandlar utskottet en motion om lärares tillsynsplikt och deras möjlighet till handgripliga åtgärder vid konflikter i skolan. Motionen har remissbehandlats.

Enligt skolförordningen åligger det en lärare att vaka över elevernas uppförande och ordning under lektioner, raster och i övrigt när eleverna står under skolans omedelbara tillsyn.

I grundskoleförordningen anges åtgärder som en lärare kan vidta för att tillrättaföra en elev. Åtgärderna går ut på att eleven skall talas till rätta. Vid behov har läraren möjlighet att anlita bistånd från rektor och annan personal i skolan. Samråd med vårdnadshavarna skall ske om det behövs.

Varken i skollagen eller på annat ställe i skollagstiftningen regleras frågan om *handgripliga åtgärder mot en elev*. Detta innebär att i princip endast reglerna om nödvärn och nöd i 24 kap. brottsbalken (BrB) är tillämpliga på sådana situationer där det kan ifrågakomma att genom någon form av våld försöka avbryta en pågående konflikt. Regleringen innebär sammanfattningsvis att ett eljest brottsligt handlande är straffritt i situationer där det är fråga om att avstyra ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom (nödvärn). Även om det inte är fråga om att ingripa mot ett brottsligt angrepp kan sådant handlande i vissa fall vara straffritt (nöd).

Härutöver finns vissa oreglerade fall av ansvarsfrihet, där det som regel rör sig om intressekollisioner. Det är alltså fråga om handlingar som i och för sig täcks av ett straffbud men som inte rimligtvis kan vara avsedda att träffas av kriminalisering.

I motionen hänvisas till en dom i HD i december förra året. I domen dömdes en lärare för att ha tagit nackgrepp på en elev och härigenom orsakat eleven bl.a. smärta och ömhet. Gärningen bedömdes som ringa misshandel. HD konstaterade i sina domskäl att det inte förelegat någon nöd- eller nödvärnssituation vid tidpunkten för ingripandet och fann vidare att det fysiska lidande som läraren orsakat eleven nådde upp till misshandelnivån.

HD tillade bl.a. att det får förutsättas att en lärare vid utövning av sin tillsynsplikt inte kan vara avskuren från att använda varje möjlighet till kroppsligt ingrepp mot en elev även då det inte är fråga om en nöd- eller nödvärnssituation. Var gränsen för det tillåtna i så fall skall dras ansåg HD osäkert. — detta måste ytterst bli föremål för en bedömning med hänsyn till samtliga närmare omständigheter i det enskilda fallet.

Yrkandet i motionen synes närmast innebära önskemål om en närmare reglering av detta i dag oreglerade område.

Remissinstanserna har avstyrkt en straffrättslig särreglering för skolan.

Bedömning

Utskottet konstaterar först att det av skolförordningen framgår att det åligger en lärare att vaka över elevernas uppförande och ordning. Att lärarna har en tillsynsplikt torde sålunda vara ställt utom allt tvivel. Häri ingår, som skolöverstyrelsen anfört i sitt remissvar till utskottet, både en ledande och fostrande uppgift och en skyldighet att, om det är möjligt, ingripa för att upprätthålla ordningen eller för att försvara en elev.

På många håll i skolorna råder en svår arbetssituation. Våldsutvecklingen är i detta sammanhang en djupt oroande omständighet som drabbar inte endast lärarna och annan personal utan även eleverna. Det är mot den bakgrunden krav har rests på ökade möjligheter att använda olika former av milt våld i konfliktsituationer oavsett om handgripligheter förekommit.

Detta är emellertid såsom utskottet ser det av flera skäl inte någon lösning.

Utskottet vill här först hänvisa till grundinställningen i skollagstiftningen och läroplanerna som innebär att konflikter skall lösas genom samtal och elevvårdande åtgärder. Utskottet har visserligen förståelse för att sådana åtgärder inte alltid är tillräckliga eller ens möjliga att genomföra i akuta situationer. För sådana lägen finns emellertid nöd- och nödvärnsreglerna som i de flesta fall torde ge ett tillräckligt utrymme för handgripliga åtgärder.

När det gäller det av HD angivna oreglerade utrymmet anser utskottet det knappast möjligt att göra en närmare precisering. En bedömning måste alltså som HD anför göras med utgångspunkt i förhållandena i varje enskilt fall. Också RÅ har i sitt remissvar framfört uppfattningen att det torde vara mycket svårt att i lagtext precisera vilken typ av förfaranden som faller utanför det straffbara området. En reglering skulle för övrigt ge upphov till nya gränsdragningsproblem av samma karaktär som finns när det gäller t.ex. nödvärnsrätten. Det förefaller således knappast vara möjligt att genom en författningsreglering skapa klarhet i den bemärkelsen att det lätt gick att utläsa vad som är tillåtet i olika situationer.

Risk finns vidare, som utskottet ser det, att en reglering skulle leda till att toleranströskeln när det gäller användandet av våld i skolan skulle sjunka och våld således förekomma oftare än vad som nu är fallet. 1989/90:JuU3

Det går slutligen inte heller att bortse från att remissinstanserna avstyrkt tanken på en straffrättslig särreglering för skolorna.

Avslutningsvis vill utskottet uttala att den ökade användningen av våld är ett särskilt oroande inslag i brottsutvecklingen. Stora samhällsinsatser görs sedan länge för att bryta denna utveckling. En huvudlinje i det arbetet består i attitydpåverkan. Här intar skolorna en framträdande roll, där lärarkårens insatser är av mycket stor betydelse. Enligt utskottets synsätt är det i själva verket efter denna linje som en lösning på de ifrågakvarande problemen måste sökas; arbetet härpå bör bedrivas med största prioritet. Att införa en reglering som skulle kunna leda till ökad våldsanvändning i skolorna skulle kunna spolia detta arbete. Utskottet avstyrker bifall till motionen.

Hemställan

Utskottet hemställer

 beträffande *lärarpersonals tillsynsplikt och ingripanderätt*
att riksdagen avslår motion 1988/89:Ju611.

Stockholm den 24 oktober 1989

På justitieutskottets vägnar

Britta Bjelle

Närvarande: Britta Bjelle (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Ulla-Britt Åbark (s), Jerry Martinger (m), Birthe Sörestedt (s), Ingbritt Irhammar (c), Göthe Knutson (m), Göran Magnusson (s), Eva Johansson (s), Björn Ericson (s), Göran Ericsson (m), Lars Sundin (fp), Anders Svärd (c), Berith Eriksson (vpk), Kent Lundgren (mp), Sigrid Bolkéus (s) och Barbro Andersson (s).